

Kovács Lajos

Az elit olvasók élménye volt-e a kincs keresése?

Félrevezethet a cím: nem az *eltűnt idő nyomában* járunk. Mégis úgy kell tennünk, mintha valaminek a végére értünk volna. Mintha most valami más történe.

Az olvasómozgalom szélárnyékában

Különös pillanatban született meg Magyarországon egy országosnak megálmodott gyermekirodalmi lap és tábor. 1973-ban, az *olajválságos* évben vezették be az országos „piacra” a korábban Dél-Magyarországon (regionálisan) megjelenő és terjesztett *Kincskereső* gyermekfolyóiratot. Akár bele is bukhatott volna vidéki vakmerőségébe a szegedi álom: legyen egy irodalmi kalauza, olvasnivalót kínáló kiskatéja a kiskamaszok térférgő korosztályának! Burkoltan bizonyára az is fölsejlett, hogy legyen mankója, kézikönyve a kalauzt keresgélő pedagógusnak, könyvtárosnak, szülőnek...

Volt ugyanakkor már egy se felülről szervezett, se alulról irányított olvasómozgalom és egy olvasótábori (félíg) földalatti mozgalom az országban a túrt, vonakodva meg is támogatott kategóriából.¹ Aki nem ízlelte soha egyik „mozgalom” gyümölcsét sem, nehezen érti, mit keres itt a két csizma az asztalon. Az egyik fiatalos frissességgel, népszerűen terelgette a még hajlamos olvasókat a felülről kívánatos és az alulról lehetséges könyvek mezsgyéin, a másik az olvasóknak nevezettek közé *álcázva* magát inkább volt (maga)tartásképző, etikapótló, elbutulásriadót fújó *nyári iskola* (lásd: nyári szabadegyetemek). Amikor erről Baka István költő-szerkesztőt megfaggatta az *Olvasó Nép* riportere, világos elhatárolódással tisztázódott, hogy *ezekben az értelmekben a Kincskereső* által kitalált szerveződés nem olvasómozgalom. Pedig az övénél *olvasóbb* tábor (1974-től) aligha volt akkor az országban.

Nem szándékunk azt állítani, hogy elhalászták egymás elől a méltó fogalmakat ezek a mai figyelmünkre is érdemes, közösségteremtő erő. Higgyünk inkább abban, hogy volt a kiüresedések éveit után egy tartalmi fel- és áttöltődés, általa egy *szótárszinonima*-gazdagodás a hetvenes években, mely máig érezteti (gyengülő) hatását. Volt ennek a korszaknak egy sorok között olvasó (meg író) mozgalma, ahol játékosan összemósódhattak, délibábot játszhattak a kifejezésekkel azok, akik különböző szándékokkal sok hasonlót (ma már azt is látjuk: sok eltérőt) gondoltak.

A gyermekfolyóiratnál nagyobb léptekkel kevesen haladtak céljuk felé. Néhány évi regionális (elsősorban Csongrád megyei) *Kincskereső*-korszak után létrejöhetett az országos folyóirat, egy évvel később pedig már saját nyári tábora volt a gyermeklapnak. Sosem nevezte magát olvasótábornak? Természetes és nyilvánvaló állapota volt az olvasás, eszköze az irodalom, színességét a testvérművészek (bábjáték, színjátszás, történelmi játék, képzőművészet) összekapaszkodása adta.

Kincskereső táborba „járni”, *Kincskeresőt* olvasni, művészt érteni-reprodukálni-alkotni, kihagyhatatlan élményeik közé tartozott.

Két generáció lelte örömét benne: egy olvasáspedagógiáját megújítani akaró felnőtt nemzedék (pedagógusok, könyvtárosok, *gyermekbarátok*) és az őt erre készített gyermekkorosztály.

¹ Itt most csak utalunk (a teljesség igényét meg sem célozva) olyan nevekre, mint Kamarás István, Varga Csaba, vagy legjelentősebb költőink közül az akkor még élő Ratkó József és barátaik tevékenységére.

Hová lettek a nemzedékek?

A szegedi táborok (mert zömmel szegediek voltak – még egyszer-egyszer Zánkán és Mártélyon is) évzáró „vizsgái” lettek a közös olvasás, a kiterjesztett gyermek- és iskolamozgalom éves örömeinek. Szokatlanul népes táborokban foroghattak, vitélkedhettek a meghívottak, a többször visszatérő választottak.

A folyóirat filozófiája (a „megcélzott” korosztály miatt) elütött minden hazai folyóirateszménytől. A *Kincskeresőt* nemcsak az élő, a kortárs irodalom (és társművészetek) pódiumává emelte. Leszámolt azzal a téves szereposztással, hogy a klasszikusokat „tálalja” egyedül az iskola! (Akinak ízlik a „menza”, annak ott van étteremként hozzá a könyvtár! stb.) „Kicsézlete” a tankönyvmegrendelőt, a satuba szorított tankönyvíró, és kitágította az érzékeny (de nem a pejoratíván vájt-) fülűek örömeire az egykönyvű iskolát. Szükség és fantázia szerint volt a *Kincskereső* lexikon, almanach, enciklopédia vagy antológia – mert néha tematikus volt, máskor filozofikusan heterogén, aki tudott harsányan nevetetni és kerek szemmel elcsodálkoztatni, fölfedeztetni, vagyis eklektikusan mindenevővé csábítani a „néma-barát” szerkesztő-főmunkatárs Simai-Baka kettős maga volt az előítélet-mentesség apostola. Mielőtt azonban a heroizmus kódébe vesznénk, maradjunk a produktumnál, a folyóiratnál.

Olvasmány volt mindenekelőtt. Elhitte Németh Lászlónak, hogy a gyerekolvasó föl tud emelkedni a felnőttek irodalmához (Greza Ferenc személyében Németh László-kutató adta a nevét egy korszakában a főszerkesztéshez). S elfogadta ugyanakkor a gyermekirodalmi aranykor minden ellenvetését arról, hogy igenis van sajátosan gyermekkorra hangszerelt művészet.

A tankönyv anakronisztikus, ideologikus féllábáról átbillent(h)ette az iskolát a valóságos (jó-tékony) egyensúlyba. A szemeket nyitotta ki a könyvekkel, a könyvekből átemelt *nem tankönyvi* tartalmakkal. Ugyanakkor a könyvkiadás prókátora és konkurenciája lett, aminek a kortárs (gyermek)irodalom élvezhette az előnyeit: felfedezett, vagy felfedezéseket siettetett, sőt képes volt a nemes mecénás szerepre, a megrendelő bőkezűségére (óriási szerzőgárdáját mindig az érték és minőség mentén „dolgoztatta”, és megfértek az érték és minőség gerincvonalán egymás mellett). Az élő – kortárs – szerzők bizalmára és versengésére építette frissességét, a sokszínű, gyakran lappangásukból föltámasztott (vagy kevésbé ismert) klasszikusokra sajátos, egyedi filozófiáját.

Két nemzedék lel(het)te örömét mindebben. A nemzedék azonban itt többé nem korosztályi, inkább szellemi közelségben értendő. Volt immár egy pedagógus-könyvtáros-szülő-alkotó nemzedék, s az ő *Kincskeresőt* „használó”, felhasználó, olvasóvá segítő pedagógiája. És volt egy erre kíváncsi – egymást követő korosztályokat összekötő – fogékonyság (nevezzzük az egyszerűség kedvéért olvasótábornak – az olvasó gyerekek táborának).

A kínálatra nem az egész társadalom mozdult meg. Volt ugyanis ebben a társadalomban erős fogadókészség az ideológiára, az egykönyvűsége, a sablonra is. (Van és lesz is.) Mint ahogy volt ilyen könyvkiadás, tankönyvrendelő és -író szándék ezután is (van és lesz is?).

Soha nem fog kiderülni, miért nem nevezte magát elitnek ez a *Kincskereső*vel magára eszmélt pedagógia. Mint ahogy a *Kincskereső* sem nevezte magát az elit gyermek- és iskolamozgalom szellemi műhelyének (pedig az volt). És nem érezte elitnek magát a gyermekgeneráció (de hát neki nem is természete az elitizmus gögje).

Csak éppen fenekestül felfordult körülöttük és bennük ez a világ az 1990-es évek közepére. S mert *eladó az egész világ* lett, a folyóirat kihullott az értékeitől megfosztott kezekből. És nem maradt belőle más, csak a *nyári tábori folyóirat-nélküliség*. A nemzedéki megmaradás és az értéktörzés (rög)eszméje.

Elveszett illúzió?

Ha csak ennyit tudunk magunkról: semmivé váltunk. Eltűnt idővé. Dokumentált régmúltta. Minőségi elitje leszünk egy kacattörténelemnek. A kacatokat kidobálja léghajójából a realista utazó.

A *Kincskereső*: folyóirat ma is. A *Kincskereső* folyóirat ma nem az, ami volt. Húsz évig egy országos szellemi közösség volt. Költők és írók fellapozható könyve, olvasó gyerekek havilapja. Akik kilencszer kiolvasták, tizedszer találkoznai akartak egymással egy nyári táborban.

Aki ezt sosem tette, aki ma ezt nem ezzel a szándékkal teszi, nem érti, mi volt a *Kincskereső*. Mi volt az irodalom egy összetartozó (kortól független) nemzedéknek. Azoknak a *Kincskereső* (és ez kiáltás) nosztalgia, túllámodott illúzió. Elveszett.

Szegeden nincs *Kincskereső* tábor, csak *Kincskereső* van. Kecskeméten *Kincskereső* tábor van és *kincskeresők* vannak. Egymáshoz immár semmi közük: két távolodó, közeli város egy kicsi országban (lásd: táguló világegyetem!).

Kecskemét közvetítésével most leveleznek egymással egy éven át a *kincskeresők*. Egy virtuális *Kincskeresőt* olvasnak és írnak közösen, a sokkönyvű könyvtár(ak)ban, hogy találkozhassanak

egymással majd a nyári táborban. Ott is olvassák és írják a maguk *Tábori Kincskeresőjét*. Egy hiányt tapasztalnak a város, az ország, néha Európa felára, mert keresik, amit egyszer előtűnt már átéltek azóta felnőtt nemzedékek – mára apáik, anyáik. Nem olcsó nosztalgiazás azt állítani: küldik őket maguk helyett (után). Ennyi idő telt el közben. És ők emlékeznek a maguk könyveire, kincseire, a maguk keresgéléseire. De most minden másképp van. Most Kecskemét van, ahol nincs *Kincskereső*, csak tábori, amit együtt alkotnak most is a kortalanság összefogásával. És – sajnos – nagyon kicsi ez a tábor ahhoz a régihez képest.

Mi közünk egymáshoz?

Miért szakadtak el a fonalak? Így kellett-e lennie?

Azok folytatják-e, akik elkezdték? (Van még Előszállás, Dorog, Kiskunfélegyháza, Kecskemét... Nincs már Mindszent, Hajdúszoboszló, Újfehértó, Ercsi, Vép, Körmen, Veszprém... Volt is, nincs is Kapuvár, Szeged, Zalaegerszeg, Somberek...) Az iskoláik, a könyvtáraik még megvannak. A családok is. Visszatérőben is egyre többen – egy nagyon kicsi táborban. Egy nagyon nagy – országos – kaput nyitogató könyvtárban. Kecskeméten nekifeszültek ennek a kapunak, be ne csapja a *forgószél*.

Volt egy gyermek- és iskolamozgalom, és van egy gyermek- és iskolamozgalom. Van, aki *viszi át a túlsó partra*. A kevesebbeket is, a mégis és mindig újakat is.

Kihalnak az olvasómozgalomok, olvasótáborok. Ki tapasztalja be a hiányait?

Van egy *Kincskereső* tábor – eztán se fogja olvasótábornak nevezni magát.

Nincs már Baka István költő-szerkesztő, hallgatag tornyából figyel csak Simai Mihály író-szerkesztő, hová lett Regős Helga képszerkesztő – elsősorban ők teremtették (naponta-havonta-évente) a *Kincskeresőt* minden más érdemesek társaságában.

Itt vannak azóta a *Kincskeresőn* felnőtt színészek, rádiósok, írók, költők, esszéisták, szerkesztők, zenészek – és a tanárok, a könyvtárosok, legtöbben a szülők. Hány ezren fordultak meg a 30 év alatt a *Kincskereső* táborokban? A nagy létszámúakban és a túlélő picinyekben? A költőiskolákban, a diákszerkesztőségekben, az alkalmi színtanodákban, a klubtalálkozókon, az Európa Jövője nemzetközi találkozón?... A tábort építették tovább (és újra, mert ez nemesen sziszifuszi vállalkozás), ahol rongyosra szakadoztak a könyveink, a folyóirataink, Koleszár Mártáék levélközlegei, Katona József Könyvtár játékaik.

Akik éltek-élnek ezt a harminc évet, nehezen hiszik el, hogy nincs értékörzés. És hogy *Kincskereső* nélkül ugyanolyan marad a világ, a gyerek, az irodalom. Az iskola és a könyvtár. Az ember.

Kincskereső nélkül is van világ. Más. Más *Kincskeresővel* is. Más az olvasó, másként kreatív. A szegedi születésű *Kincskereső* szellemiségét ezért folytatja (mert újraépíti) a kecskeméti *Kincskereső* tábor.

Író és költő barátaikkal – a (még) olvasó, magára (még) nem maradt – mai gyerekeknek eggyel több az esélye a találkozásra. A könyv intimítását a közös felfedezések, egymáshoz fordulások és egymásnak feltett kérdések tehetik *közügyé*. Nem a beavatók szűk szerkesztői, kiadói érdekei mentén alakul ki egy kiadói politika. A gyerekekre támaszkodó, őket segítő szülő-pedagógus-könyvtáros érdek(lődés) megőrzése, megtartása lehet a mai mindennapok stratégiája.

Ami elmúlt végérvényesen

Felroható-e hibájául a *kincskeresésnek* (a *Kincskeresőnek*), hogy egyetlen volt, maradt csaknem harminc éven át? Miközben például hadat üzent az egytankönyvűségnek, látszólag ő maga *egygyermek-folyóirattá* központosodott. Van persze az állításban egy nyilvánvaló tévedés: nem magát tette, nevezte ki egyetlené. S még csak nem is a hatalom *tűrés* kategóriájának monopolizált letéteményese lett. Csupán arról van szó, hogy nem alakult ki konkurense, versenytársa, hasonló célt követően más utat választó alternatívája. Ez aligha lehet a *Kincskereső* folyóirat és tábor hibája. A *tűrés* itt abban érhető tetten, hogy az államilag létrehozott korosztályi kínálat korábbi két tagjához, a kicsinyeknek szánt *Dörmögő Dörmötör*hez és a kisiskolásoknak indított *Kisdoboshoz* *illesztették* a kamaszok irodalmi igényeit vállaló *Kincskeresőt*. Ám a szegedi lap (a másik két budapesti, centrális irányítású periodika mellett) többszörösen is ellenállt a központosításnak: „vidéki” maradt egyfolytában (kritikus fenntartási problémák idején többször is azonnal felmerült „budapestiesítése”, pl. *Móra kiadás „megmentése”*), emellett a legnagyobb erőt a már annyiszor említett tábori és klubmozgalmának köszönhette, amivel végképp nem tudott mit kezdeni az állami mecenatúra. Szinte elképzelhetetlen ma már, milyen egyértelmű és természetes lett – egy évvel az országos „belépő” után – az újabb, tábori költségek vállalása, folyamatos

biztosítása, majd a mozgalomba ágyazott keretek fokozatos leépülése, illetve megszélidülése. A szegedi mindennapokból nyaranta csak néhány formális elem (úttörős tábornyitás és -zárás) utalt a mozgalmi háttérre. A „kiszorítósi” jellegzetes (Baka István által kitalált) mozzanata volt a kétévente megszervezett klubtábor; itt még a szerkesztőség is háttérbe vonult azzal, hogy nem *kínálta* a tábori programokat, hanem *kérte* az iskolai vagy könyvtárkluboktól. Ez az egész évre háttérrel biztosító *olvasói kör* többszö-
rösen is megtermékenyítette a későbbiekben a nem kevés válságba kevert (keveredett) kincskeresést. Önszerveződévé tette az egész éven át élő közösségeket, kreatív, egyéni utakat indított el magából. Az irodalmi lap nem megszálta a létrejött csoportokat, hanem merített a munkáikból (például publikálta azokat², táborokba hívta és bemutatkozásra serkentette a – már akkor kitalálták! – „pályázó” klubokat, a ma divatos interjúkkal véleményt és javaslatokat kért saját megújulásához ezektől az országszerte létező kis sejtektől). Az eredmény ma legfőképpen a kecskeméti *Kincskereső* tábor éves levelező pályázataiban, tovább élő nyári táborokban érhető tetten. Képessé vált – egy háttérintézményként jelentkező könyvtár³ és egy önszerveződéssel létrehozott egyesület⁴ segítségével – önmaga továbbműködtetéséhez, folyamatos létezéséhez.

Erre a lépésre a gazdát váltó folyóirat nem vállalkozott. Új úton jár, eltávolodva korábbi kapcsolataitól. Ez azért veszteség, mert ilyen úton nem a *Kincskereső*nek, hanem – egészséges versenyterepen – egy másik (harmadik stb.) gyermekirodalmi lapnak kellene (lehetne) ösvényt vágnia!

Ami elmúlt végérvényesen, az az egyetlen út illúziója. De nézzünk körül, és kérdezzük meg magunktól: elmúlt-e végérvényesen? (S most ne keressünk indokot azzal, hogy kicsi az ország, hogy a vékonyodó olvasóközönség nem tud eltartani több gyermeklapot, és hogy nagyobb az érdeklődés a magazinok, az „irodalmiatlantított” és „képesített” eklektika iránt! Elég ellenérv erre a magyar „felöltött” irodalmilap-kínálat zsugorodó példányszám mellett is fennmaradt spektruma, vagy a gyermekkönyvkiadás talpon maradása a legpusztítóbb szennyáradatok ellenére. S ezek az érvek még a terjesztés rögös szellemét is képesek – ha nem is palackba zární, de – szervezetten kordában tartani.) Nem a gyermekfolyóirat-kiadás mutat azonban igazán jellemző példákat és mozgást meg nagy energiákat, hanem az iskolákra újabb rázúduló, az értéket és minőséget gyakran üzleti megfontolások hálóiba gabalyító „levelezőverseny-szerveződések” elszaporodó hada. Az olvasás, a könyv „ügyét” hirdető üdvhadseregek egymás ötleteit plagizáló pénzkaszírozó „pályázatait” éppen az érték és minőség hiányát tudják – ideig-óráig – meglovagolni. Az ötletrohamok hullámverésében ez az ár-apály jelenség azonban nem mérlegeli a folyamatok, a megújulni képes hagyományok szükségleteit. Ahogyan elsőpőrő lendülettel érkezik, úgy vissza is vonul, ha elfogy belőle a szusz, vagy más „hasznosabb” példát lát követendőnek, kiszoríthatónak. Az erre befektetett szellemi és anyagi kapacitások sosem válnak a könyv, az olvasó, a gyermekirodalom érdekében *szolgáltatóvá*. Az nem kétséges, hogy miért van több befektetési kedv, lendület, marketing a gyors sikert ígérő, ám gyakran hasonlóan gyors mohóságba fulladást, fantáziátlan kifulladás eredményező, a részvételi kedvet elapasztó „mozgalmak” mögött. Annál elkedvetlenítőbb, hogy a már igazoltan sikeres és érvényes folyamatok (pedig amúgy is kevés van belőlük) kiszorulnak a *mindenáron* piacról támogatás, „szponzorálás” tekintetében⁵.

Szegény könyv, olvasó, gyermekirodalom.

Lehetséges, hogy a *Kincskereső* (folyóirat és tábor) is legendává változik (változott) ebben a tülekedésben? Legendájává annak, amit a kreativitás hiánya napjainkra szívesebben emel talapzatra ahelyett, hogy tanulna tőle és mérítene belőle? Látványosabb, sikeresebb lett emlékezni, a folyamatok végére pontot tenni?

Emléktáblákat avatni kifizetődőbb is, elegánsabb is mostanában. A legelszántabbak egyelőre még mindig táborokba gyűlnek. De hát kik itt a „bitangok”⁶?

² Olyan kiadványokat is közreadott a szerkesztőség, mint *A Kincskereső tanárkézben*, *A Kincskereső táborvezetőkézésben* és *A Kincskereső klubvezetőkézésben* című „trilógia” már 1980–82-ben (kiadta a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat Szegeden).

³ Kecskeméti Katona József Megyei Könyvtár

⁴ Kincskereső Egyesülete

⁵ Ennek is van – örvendetes és kincskereső – publikációja a kecskeméti Katona József Könyvtár és a Kincskereső Egyesülete Kincsestár (Könyvtári játékok) sorozatában, mely öt kötetben 2002-ben gyűjtötte össze évtizedes munkájának megőrzésére méltó, az olvasáshoz elvezető – játékos – erőfeszítéseit (szerkesztője a kincskereső kezdetéről – diákkorától napjainkig – alkotó résztvevője Koleszár Márta, folyamatos résztvevője és mentora Ramháb Mária könyvtárigazgató).

⁶ József Attila után.